

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.051.170
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доктору історичних наук, професору
Сіромському Руслану Богдановичу

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора
Тимошика Миколи Степановича
на дисертацію Романчук Вікторії Олегівни
на тему:

**«Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення:
концептуальні засади, дискурси, прогностика (1993–2023 рр.)»,**
подану на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 06 «Журналістика»
за спеціальністю 061 «Журналістика»

Актуальність теми дослідження

Гострота актуальності з'явилася в науковому полі української гуманітаристики дисертації на означену вище тему вбачається з трьох визначальних точок зору.

По-перше, з точки зору нагальної потреби виведення самої національної журналістики та науки про неї з руйнівних, бо професійно розмитих, пут теорій масової комунікації.

Сьогодні стало очевидним навіть для нефахівців: поспішне й не обґрунтоване переведення у середині 10-х років минулого століття журналістики під парасольку нового напрямку досліджень «соціальні комунікації» зіграло з журналістикою злий жарт. «Теорія та історія журналістики», поряд із «Теорією та історією видавничої справи і редагування», посідаючи на початку перше місце в ієрархії шести наукових напрямків цього блоку, поступово й неухильно (в кількісному і якісному вимірах) скочувалися на останні місця. Натомість «Прикладні соціально-комунікаційні технології», ніби під чийсь диригувальною паличкою, стрімко піднімалися (в пріоритетах здобувачів та їхніх наукових керівників) із останнього на перше місце. Сфера суто журналістикознавчих досліджень в останні два десятиліття різко скоротилася. Колись рясні наукові збірники українських вишів із назвою «Журналістика» чи не повсюдно переназивалися «Соціальними комунікаціями». Винятками в цьому стихійному явищі стали хіба що два дворічники: серія «Журналістика» Львівського університету ім. І. Франка та «Український Інформаційний Простір» КУКІМу. У цій же короткій

хроніці свідомого нищення класичної журналістики на науковому й освітньому рівнях – дві цілеспрямовані, але поки що невдалі, спроби: заміна офіційної назву головного вального закладу в Україні з підготовки журналістських кадрів Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка на Інститут масової комунікації та пропозиції Кабміну України прийняти постанову про заміну наукового напрямку «Журналістика» на «Комунікативістику».

По-друге, з точки зору місії, функцій, ролі та місця журналістики у ствердженні нації, яка упродовж віків виборювала право на свою державність, а нині вже третій рік зударилася в кривому двобою з відвічним російським агресором.

На початок третього тисячоліття українська преса, радіо і телебачення поставали перед цивілізованим Заходом як важко впізнаваний, розхристаний за вартісно-ідеологічними орієнтирами й відсталий із матеріально-технічного боку гібрид, утворений із двох моделей журналістики: залишків тоталітарно-радянської і паростків нової, власно заслуженої, - зі слабо вираженими національними ознаками, втім, із посилюючими російськомовними акцентами та формально декларованими намірами сповідувати європейські цінності. За умов фактично проваленого державою давно очікуваного процесу роздержавлення і приватизації ЗМІ все зриміше й частіше проглядалася невидима рука грошовитих або впливових на владному Олімпі спритних ділків від бізнесу та політики. Поступово цей сегмент журналістики прогнозовано опинявся в міцному кулаку кількох олігархічних груп. Саме в цей період боротьба за українські ЗМІ між такими кланами розгорілася з новою силою. Звідси стає зрозуміло: хто, як і чому визначав, контролював та впливав на редакційну політику журналістських колективів.

По-третє, з точки зору кадрової проблеми. Тут вона надто актуалізується одночасно в двох іпостасях – і з практичного, і теоретико-методологічного точок зору.

Зачне збільшення кількості українських ЗМІ, і, відповідно, підвищення суспільного запиту на журналістські кадри збіглися з епохою так званої суцільної університетизації. З традиційних педінститутів, а то й педучилищ, навчальні заклади спішно й далеко не переконливо набували статусу університетів. У більшості таких спішно й не заслужено відкривали престижу на ту пору спеціальність «Журналістика». Викладати там фахові предмети отримали право ті, хто захищався на новоутворених «соціальних комунікаціях». До того ж відразу після завершення магістратури. Таким чином, за останні 30 років у журналістську науку прийшла частина тих науковців-теоретиків, які фактично не мали жодного стосунку до практики діяльності ЗМІ, не оволоділи елементарними азами журналістської кухні. І, прямо називаючи речі своїми іменами, не здатні вивчити, узагальнити, осмислити те, що відбувається в складному механізмі практичного журналістикотворення в трьох його головних аспектах – організаційному, проблемно-тематичному і творчому. Звідси пояснення неочікуваного феномену: для сучасної науки із журналістики перестали бути пріоритетом: *серцевина специфічного фаху – текст* в його широкому жанровому діапазоні побутування; *позиція*

журналіста – чин правдоборця і правдозахисника; *особливості редакційно-видавничого процесу* як методика і техніка праці журналіста на фоні кардинальних змін технології виготовлення журналістського продукту; *стандарти журналістики* – каскадний набір етичних правил, засад, взірців, обов'язків, вироблених упродовж століть кращими попередниками та створених ними громадських інституцій

Наукова новизна теоретичних положень, висновків і рекомендацій дисертації та ступінь їх обґрунтованості

Осмислення місії і чину національно зорієнтованої журналістики в контексті українського державотворення та чоловік її творців із незмінним дотриманням трьох головних критеріїв буття у фаху – професіоналізму, порядності і патріотизму; з'ясування передумов, причин і чинників перетворення журналістики в заручницю бізнесу та політичної кон'юнктури; виокремлення й обґрунтування критеріїв аналітичної журналістики в складній типології новочасних ЗМІ; захист якісної журналістики від нашарувань новомодних і далеко не вмотивованих оціночних термінів на кшталт кросмедійна, конвергентна, гібридизаційна, дигіталізаційна тощо – такі смислові доміанти визначають сутність новизни теоретичних положень, висновків і рекомендацій цього дослідження.

Повноті й об'єктивності осмислення цього складного сегменту журналістикознавчої проблематики здобувачці вдалося досягнути, на нашу думку, завдяки вдалому вибору об'єкта і предмета дослідження – журналу «Універсум». Цей журнал без перебільшення можна вважати справжнім, втім досі не вивченим і достойно не поцінованим громадою, феноменом новітньої національної журналістики. І то за кількома ознаками:

- часом буття в реальній журналістиці (майже тридцять років, що ламає поширений в Україні й за кордоном стереотип про сучасну якісну українську періодику як недовговічну);

- кількісними показниками (362 числа, 2770 різножанрових матеріалів, 11 країн, де мешкають власні кореспонденти журналу, десятки постійних дописувачів з України);

- особною редакційною політикою (стало незалежна від партій, від часткої зміни політичних вітрів буремної доби перших трьох десятиліть незалежності України);

- рівнем аналізу організаційного і проблемно-тематичного аспектів буття часопису (авторка дослідження – безпосередній творець цього журналу, отож достеменно знає весь редакційно-видавничий процес і аналізує його не поверхово, а фахово, зсередини, з глибин того, що приховано для стороннього дослідника). Це те, що в ідеалі має бути властивим для кожного дослідника того чи того періодичного друкованого чи мережевого видання;

- постійною доступністю на шпальтах журналу кращих взірців публіцистичних статей сучасної світової журналістики в перекладі українською, що за проблематикою мають чітко виражений україноцентричний слід (понад сто, зокрібно з таких видань як «The New York Times», «The

Washington Post», «The Economist», «The Telegraph», «The Wall Street Journal» «Bloomberg», «Reuters» та ін.

Важливою засадничою рисою цього підрозділу аналізу дисертації є вираз «уперше»: уперше про журнал, що став за взірцем якісної аналітичної української журналістики; уперше про формулу ідейно-концептуальних засад результативного існування друкованої й електронної версій періодичного аналітичного журналу; уперше про проблеми висвітлення історичної тягlosti національного буття крізь призму публікацій журналу; уперше про особливості редакційної політики аналітичного журналу в усьому спектрі тематично-змістової палітри публікацій.

Із усіма цими актуальними «уперше» дослідниця впоралася достойно.

Ще один штрих до новизни роботи – добре продумана структура дослідження, що має вступ, три розділи, висновки та добротні підготовлені додатки. Оригінальність цієї структури – в чіткій систематизації викладу матеріалу з акцентом на актуалізацію доробку та його всебічне розкриття. І це зовсім не виглядає на чергову, досить поширену в нашій науці, спробу створити традиційний літературно-критичний нарис про 30-літню історію знакового часопису.

Поставлена в дисертації мета дослідити ідейно-концептуальні засади функціонування журналу «Універсум», тематичних і жанрових особливостей його публікацій як своєрідного суспільно-політичного й культурного феномену передбачала розв'язання п'яти конкретних завдань. Про виконання кожного з таких завдань чітко й достатньо достовірно йдеться у загальних висновках. Окремі висновки подані до кожного з трьох розділів дослідження.

Список відібраних для обсервації та реально використаних джерел - 427 найменувань.

Практичне значення одержаних результатів

Подану до захисту дисертацію можна розцінювати як запізніле але переконливе повернення до журналітикознавства актуальної проблематики, яка донедавна була упослідженою, відсуненою сучасними комунікаторами поза береги так званої діджиталізаційної журналістики. Це не просте заповнення присутньої прогалини наукових досліджень з історії, теорії і практики новітньої журналістики, а й спонука молодим брати до обсервації інші знакові часописи доби Української незалежності з вагомим доробком суспільної ваги публікацій, що мають прогностичний, аналітичний і системний характер.

Проведений пані В. Романюк аналіз публікацій часопису під кутом зору вимог толерованої на заході якісної журналістики, втім із чітко вираженим національним, державотворчим аспектом, може слугувати взірцем для дослідників молодшої генерації, не обізнаних достеменно з особливостями «прихованих течій» появи публікацій у пресі. На цьому доводиться наголошувати ще й тому, що в нашій науковій літературі з аналізу проблематики журналістики можна нерідко зустріти сентенції про так звані «баланс інтересів», «загальнолюдські цінності», «нарочиту позапартійність», «гендерну специфіку» тощо. Надто в тих випадках, коли за умов війни

патріотично зорієнтована журналістика у своїй редакційній політиці має вести відкритий бій з ворогами українського в Україні. Це власне те, що упродовж більш ніж 30 років переконливо і професійно робить редакція часопису «Універсум».

Наведені в дисертаційній роботі узагальнення і рекомендації можуть бути корисними у практичній діяльності редакцій періодичних друкованих та мережових видань. Це також переконлива лектура у навчальних цілях на факультетах журналістики українських вишів.

У цілому проведене дослідження поглиблює, увиразнює й актуалізує знання про сучасну журналістику в цілому і аналітичні видання зокрема.

До інформаційного поля уперше уведено десятки досі невідомих і цінних із історичного боку першопублікацій архівних документів, що подані в додатках до дисертації.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності та новизни

Аналіз положень, рекомендацій та висновків запропонованої на розгляд дисертації Вікторії Романчук «Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення: концептуальні засади, дискурси, прогностика (1993–2023 рр.)» дає підстави визнати їхню достатню обґрунтованість та достовірний характер.

Вибір об'єкту і предмету досліджень, поставлені завдання та висновки мають належний рівень наукової новизни, а також важливе значення для практичної журналістики.

Повнота викладу наукових положень та основних результатів дисертації в наукових виданнях

Наукові положення та основні результати дисертації підтверджуються у наукових публікаціях здобувачки. Загалом їх 20. З них вісім опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна – у виданні, внесеному до міжнародних науково-метричних баз даних, 11 публікацій мають апробаційний характер. Обрані для статей теми охоплюють проблематику усіх трьох розділів дисертації.

Варто зазначити й такий промовистий аспект успішної апробації теми – вихід у світ окремими книжковим виданням з маркою видавництва «Універсум» монографії здобувачки з назвою «Журнал «Універсум» у контексті державотворення». Статус монографії потверджують чотири рецензенти зі ступенями докторів та кандидатів наук, а також рекомендаційне рішення вченої ради Львівського національного університету ім. І. Франка про друк книги накладом 300 примірників. Видання виглядає ошатно: повноколірна оправа з припресуванням плівкою, додатки, показники, резюме англійською. Гарантія того, що книга потрапить до поважних українських та зарубіжних книгозбірень, – наявність у ній міжнародного ідентифікаційного знаку ISBN.

В ідеалі, з таким вагомим доробком, уречевленим не лише в дисертації, низці наукових статей, й а окремій монографії, мали би виходити на захист й інші дослідники-журналістикознавці.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Відзначаючи в цілому досить високий науковий рівень дослідження, слід звернути увагу на окремі дискусійні положення, які потребують додаткової аргументації чи роз'яснення здобувачкою під час прилюдного захисту.

1. Упродовж останніх двох десятиліть переважна більшість захищених в Україні дисертацій із галузі знань 06 «Журналістика» мають одну спільну ваду: незалежно від вибору об'єкта дослідження (газета, журнал, книга, редакція, редакційний процес, проблематика ЗМІ, особистість у журналістиці, історія чи сучасність журналістики тощо) і в час розгляду історіографії проблеми, і особливо в обґрунтуванні методологічної основи та методів дослідження обов'язково розглядаються й аналізуються в різноманітних проявах словосполучення «соціальні комунікації» та пов'язані з ним комунікаційні технології. Ця мода на «соціально-комунікаційний підхід», «соціально-комунікаційні інститути», «моделі комунікації» тощо набуває все більшого розмаху. Скажімо, у програмах конференцій із журналістики в назвах секцій в низці наукових збірників, які видаються на відповідних факультетах, практично неможливо віднайти поняття «журналістика» - його вже поглинули усюдисущі «комунікації». У дисертаціях із журналістики це явище обов'язково проявляється в один і той самий спосіб. У незмінному «іконостасі» фахівців цього напрямку, на праці яких посилаються молоді дослідники, помітно переважають дослідники комунікацій, а не журналістики.

Не змогла уникнути цієї «традиції» і дисертантка. У першому розділі (с.30-42), на нашу думку таки забагато приділено уваги аналізу джерел із проблематики соціальних комунікацій, які в основі своїй мають таки опосередкований стосунок до самої журналістики. Адже тут – свій об'єкт і предмет дослідження, своя методологія і особне призначення. З огляду на це варто було би в цій роботі більше уваги зосередити на аналізі дотичних до теми праць. Особливо тих, які стосуються розгляду різних аспектів функціонування періодики.

2. Похвальним є те, що дослідниця, як журналіст-практик, із достеменним знанням справи, на прикладі журналу «Універсум» проаналізувала непрості тенденції, які відбуваються в сучасному жанротворенні. Глибокий розгляд публікацій рубрики «Слово редакційне» вивів молоду дослідницю на несподіване відкриття: «списана» в архів деякими сучасними дослідниками передова стаття, як один із провідних жанрів тоталітарної журналістики, як жанр заделогізований, не популярний, не витребуваний сучасними читачами, постала зі сторінок цього часопису зовсім в іншому прояві. Передова як

своєрідний політичний барометр, як компас влучних посилів про сьогодні, як знакова поля з далекоглядним результатом, як осердя цільного числа, довкола якого формується проблематика інших публікацій. Із цього місця постає принаймні ціла лекція з несподіваним поворотом аргументів і висновків. А то й тема для дискусії. Доречно тут нагадати, що на сторінках наукового часопису «Український інформаційний простір» (число 2(10) за 2022 рік) статтею автора цих рядків «Жанри журналістики як науково-практична проблема» була спровокована фахова полеміка теоретиків і практиків ЗМІ. Цьогоріч дискусія перейшла на сторінки львівського Вісника «Журналістика» за ініціативи відомого дослідника-журналістикозавця Ігоря Сленаря. Участь у цій дискусії авторки дисертації могла би бути і доречною і результативною.

Є цікаві знахідки цієї дослідниці і в тлумаченні різновидів аналітичних статей у конкретиці аналізу доробку «Універсум».

А от те в цьому блоці проблематики, що викликає дискусію: поділ публікацій часопису за такими жанровими ознаками: *інформаційно-публіцистичні, аналітико-публіцистичні та художньо-публіцистичні*.

Видається непереконливим та невмотивованим такий жанровий поділ з означенням до кожної групи поняття «публіцистичний». Загальновідомо, що в окремих школах журналістики на заході існує національна класифікація в жанрології, де кількість груп і видів жанрів може бути різною. Скажімо, у Франції 27 жанрових різновидів об'єднані в п'ять груп. В Канаді та США, скажімо, європейські поняття «жанри журналістики» не вживається. У тамтешній науці і практиці ЗМІ прижився термін «літературні форми журналістського твору». В Україні, згідно з національною традицією всі жанри журналістики прийнято ділити на три групи: інформаційні, аналітичні і художньо-публіцистичні. Звісно, що за законами жанру, в будь-якому інформаційному повідомленні, зміст якого коротко відповідає на запитання що?-де?-коли?, публіцистика відсутня.

Викладені зауваження у більшості своїй мають дискусійний характер, спрямовані на подальше дослідження поставленої проблеми і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В. Романчук.

Загальний висновок по дисертації.

Дисертаційна робота Романчук Вікторії Олегівни «Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення: концептуальні засади, дискурси, прогностика (1993-2023)» є самостійною завершеною науковою працею. Дослідження проведене на високому теоретичному рівні, матеріал дисертації викладено в логічній послідовності, усі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. Дисертація пройшла належну апробацію.

За своїм змістом і спрямованістю дисертаційне дослідження Романчук В. О. відповідає обраній нею спеціальності 061 «Журналістика».

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що за своїм змістом і науковою новизною дисертація Романчук Вікторії Олегівни на тему «Журнал «Універсум» у контексті українського державотворення: концептуальні засади,

дискурси, прогностика (1993-2023)» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (із змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її авторка, Вікторія Олегівна Романчук, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії в галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика».

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики
та міжнародних відносин
ПВНЗ «Київський університет культури»

Микола ТИМОШИК